

О. М. Присяжнюк

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КАРТОГРАФУВАННЯ У ВИВЧЕННІ СТАРОДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ПІВНІЧНО- ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Історико-картографічний метод давно використовується як один з основних методів дослідження в історичній науці, де зарекомендував себе як дуже надійний та об'єктивний. Використання даного методу у вивченні стародавньої історії Північно-Західного Причорномор'я як складової історії культур та народів, які мешкали на території сучасної України, має не тільки свою історію, але й різні сфери застосування.

Метою даної статті є розгляд застосування історико-картографічного методу у вивченні стародавньої історії Північно-Західного Причорномор'я; крім того — розгляд саме історії та стану картографування території Північно-Західного Причорномор'я, включаючи основні його етапи та загальні підсумки та результати.

На відміну від досліджень окремих археологічних культур або хронологічних проміжків — узагальнюючих робіт, які розглядають застосування історико-картографічного методу та безпосередньо картографування пам'яток Північно-Західного Причорномор'я, на цей час не існує. Спираючись на це, спробуємо за допомогою цієї статті зробити перший крок у цьому напрямку.

В своїй роботі І. В. Сапожніков описує та узагальнює дані про пам'ятки, які відносяться до такого великого часового проміжку, як кам'яна доба. Він аналізує їх кількість, датування та розміщення та на основі цього робить висновки про характер та особливості заселення степів Дунай-Дністровського міжріччя в різні періоди кам'яної доби [1].

У іншій статті І. В. Сапожніков не тільки розширює територію дослідження пам'яток кам'яної доби Північного Причорномор'я, але й робить вдалу спробу порівняльного аналізу просторового розповсюдження пам'яток кам'яної доби в зоні степів Північного Причорномор'я. На основі цього дослідження автор робить більш глибокі, ніж у вищезгаданій статті, висновки про характер та особливості заселення степів Північного Причорномор'я в різні періоди палеоліту та мезоліту [2].

Спробуємо порівняти досвід картографування пам'яток античної доби різних локальних територій Північно-Західного Причорномор'я. У статті С. Д. Крижицького, С. Б. Буйських, В. М. Отрешко міститься досить ґрунтовний опис місця розташування та загальна характеристика багатьох античних поселень Нижнього Побужжя [3].

У подальшій роботі Буйських С. Б. було проведено порівняльний аналіз просторового та кількісного розповсюдження античних пам'яток Північно-Західного Причорномор'я (від Істрії до Ольвії) до римського часу [4]. Всього автор нарахував 463 пам'ятки, які вже були на той час відомі, 147 з них відносить до архаїки, 316 — до класичного елліністичного часу.

Досить цінні відомості про античні пам'ятки узбережжя Одеської затоки та лиманів, їх кількість та загальну характеристику подаються у дослідженнях Є. Ф. Редіної про античні пам'ятки цієї території [5].

Найбільш ґрунтовне дослідження з цієї проблематики — стаття С. Б. Охотнікова, в якій він перелічує пам'ятки античної доби Нижнього Подністров'я. Оpubлікована ним мапа розкриває загальну картину заселеності пониззя Тирасу в різні періоди античної історії, уточнює топографію поселень та дає основу для ведення подальших археологічних досліджень [6].

Одною з найперших робіт, яка містить досвід картографування пам'яток певної археологічної культури та археологічну мапу цих пам'яток, є стаття І. Т. Чернякова [7]. Автор скористався досвідом картографування черняхівських пам'яток Є. В. Махно [8] та використав його з урахуванням своєрідності пам'яток, розміру території та ін. при картографуванні пам'яток черняхівської культури на території міжріччя Дунаю та Дністра. В цій роботі взято на облік більш ніж 120 пунктів знахідок II — V ст. ст. н. е. Просторовий аналіз пам'яток за допомогою складеної автором схеми (схема розташування пам'яток римського часу в приморській частині міжріччя Дунаю та Дністра) дозволив йому звернути нашу увагу на те, що більша частина поселень розташована на берегах невеликих степових річок та прісноводних озер лівобережжя Нижнього Придніав'я [9].

Робота А. О. Добролюбського та А. Г. Загинайло — це досвід комплексного опису різночасових та різнокультурних пам'яток пів-

денно-західних районів Одеської області як перший крок до комплексного археологічного вивчення цієї території. В роботі намічена методика картографування та концентрованого узагальнення наявної інформації. Тому автори утримались від самостійної її інтерпретації. Зведення представляє собою різновид прикладної спроби системного узагальнення археологічних культур даної території та налічує 206 комплексів археологічних пам'яток [10].

В деякій мірі підбиває підсумки в роботі по картографуванню та опису пам'яток (на час опублікування) довідник О. В. Гудкової, С. Б. Охотнікова, Л. В. Суботіна та І. Т. Чернякова, де автори спробували зібрати докупи всі відомі свідчення та підвести підсумки багатолітніх досліджень [11]. Але у зв'язку з тим, що ці дані постійно поповнюються, автори обмежились переліком об'єктів, зафіксованих на початку 80-х років ХХ сторіччя. Тому цю роботу не можна назвати вичерпною з питання картографування території Північно-Західного Причорномор'я.

Авторитетно сприймається робота В. Ф. Петруня, в якій він наводить три методичних рішення задач картографування місць виходу та видобутку кам'яної сировини: фіксація археологічних пам'яток з тим чи іншим видом кам'яної сировини, яке застосовувало населення; побудування картосхем, які ілюструють напрямки транспортування заготовок або готових виробів від місця видобутку сировини до місця теперішньої знахідки артефактів з матеріалу; запозичення археологами геологічних даних щодо розповсюдження гірських порід в конкретних регіонах. Він також аналізує спроби їх втілення і робить досить актуальні на той час висновки щодо цього [12].

Таким чином, дані дослідження не лише суттєво доповнили різні розділи археологічної мапи Північно-Західного Причорномор'я та надали деякі матеріали з історії заселення цього краю у різні часи, але й дали яскравий досвід у застосуванні методу картографування при вивченні історії регіону.

“Картографічний метод”, під яким у загальному плані розуміють розділ картографії, що вивчає питання використання мап для познання зображених на них явищ, успішно застосовується у вивченні стародавньої історії Північно-Західного Причорномор'я.

Історико-картографічний метод є засобом подання інформації

про конкретний простір. В основі його лежить як математична основа (відображення геометричного принципу), так і можливість більш глибоко відобразити зв'язки простору з часом (історичний аспект).

В цьому плані ми можемо говорити про картографічний метод як власне про метод (в цілому, безсумнівно, як міждисциплінарний, для історії — один з допоміжних). Комп'ютерне картографування, яке нещодавно з'явилося, можна вважати безпосередньо новою технологією, яка має в історичній науці свою специфіку застосування.

Використання мап дозволяє більш наглядно представити історичні процеси, які досліджуються, а також виявити деякі закономірності та тенденції, отримати нове історичне знання. Поява комп'ютерних технологій високого рівня привела до формування комп'ютерного картографування, на можливості якого в останні роки дослідники звертають все більше свою увагу. Внаслідок цього стала складатись нова гілка прикладної історичної інформатики — історична комп'ютерна картографія.

Основна ідея просторового аналізу, втіленого в техніці комп'ютерного картографування, міститься в акцентуванні уваги перш за все на просторових координатах того чи іншого історичного процесу або події, на вивченні його просторової локалізації та розвитку.

Можна лише сподіватися, що широке залучення географічних інформаційних систем для аналізу історичних даних дозволить більш широко застосувати у вивченні стародавньої історії Північно-Західного Причорномор'я просторовий аналіз, який містить в широкому оперуванні просторовими даними, аналіз яких суттєво розширює можливості історичних досліджень.

Нами було розглянуте застосування історико-картографічного методу у вивченні стародавньої історії Північно-Західного Причорномор'я, історія та стан картографування території Північно-Західного Причорномор'я, включаючи основні етапи картографування та загальні його підсумки та результати.

Дана робота є першою, яка критично розглядає застосування історико-картографічного методу та загальний стан картографування пам'яток безпосередньо Північно-Західного Причорномор'я. Вона повинна започаткувати цілу низку робіт у цьому напрямку, це випливає з того що комплекс картографічних матеріалів, які відно-

сяться до тих або інших аспектів історичного розвитку Північно-Західного Причорномор'я, є цінним матеріалом для історичних досліджень.

Література:

1. *Сапожников И. В.* Картографирование памятников каменного века в степях Дунай-Днестровского междуречья // История и археология Нижнего Подунавья. — Рени. 1989. — С. 10-11.
2. *Сапожников И. В.* Картографирование памятников каменного века степей Северного Причерноморья // Древнее Причерноморье. Краткие сообщения Одесского археологического общества. — Одесса, 1993. — С. 7-9.
3. *Крыжицкий С. Д., Буйских С. Б., Отрешко В. М.* Античные поселения Нижнего Побужья (археологическая карта). — Киев, 1990.
4. *Буйских С. Б.* Античные поселения Северо-Западного Причерноморья доримского времени (опыт картографирования) // Никоний и античный мир Северного Причерноморья. — Одесса, 1997.
5. *Редіна Є. Ф.* Античні пам'ятки узбережжя Одеської затоки і лиманів (VI—III ст. до н. е.) // Записки історичного факультету. — Одеса, 2002. — Вип. 12. — С. 70-78.
6. *Охотников С. Б.* Археологическая карта Нижнего Поднестровья в античную эпоху (VI — III вв. до н. э.) // МАСП. — Киев, 1983. — С. 101-122.
7. *Черняков И. Т.* Памятники Черняховской культуры в приморской части междуречья Дуная и Днестра (материалы к археологической карте) // История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры. — МИА. — М.: Наука, 1967. — №139. — С. 197-204.
8. *Махно Е. В.* Памятники черняховской культуры на территории УССР. МИА. — 1961. — № 82. — С. 9-83.
9. *Черняков И. Т.* Вказ. праця. — С. 198.
10. *Добролюбский А. О., Загинайло А. Г.* Опыт сводного картографирования археологических памятников (на материалах юго-западных районов Одесской области) // Археологические и археографические исследования на территории Южной Украины. — К. — Одесса: Вища школа, 1976. — С. 92-116.
11. *Гудкова А. В., Охотников С. Б., Субботин Л. В., Черняков И. Т.* Археологические памятники Одесской области (справочник). — Одесса, 1991.
12. *Петрунь В. Ф.* Еще о картографировании мест выхода и разработки каменного сырья // Древнее Причерноморье. III чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского. — Одесса, 1996. — С. 86-88.